

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

ევროპის საბჭო

ჟან-კლოდ ბეკო

**ენები და ენათა მრავალფეროვნება:
მრავალენოვნება – ცხოვრების წესი
ევროპაში**

წინასწარი კვლევა

ენობრივი პოლიტიკა

Language Policy Division, Strasbourg

ენობრივი პოლიტიკის განყოფილება, სტრასბურგი

Language Policy Division
DG IV – Directorate of School, Out-of-School and Higher Education
Council of Europe, Strasbourg

ენობრივი პოლიტიკის განყოფილება

IV განყ. - ევროპის საბჭოს სკოლის, სკოლის შემდგომი და
შმაღლესი განათლების დირექტორატი, სტრასბურგი

www.coe.int/lang

**ნაშრომი ითარგმნა ევროპის საბჭოს ენობრივი პოლიტიკის
განყოფილებისა და „სამოქალაქო ინტეგრაციისა და ეროვნებათშორის
ურთიერთობების ცენტრის“ ერთობლივი პროექტის („კონცეპტუალური
მასალის თარგმნა მულტილინგუური სწავლების ხელშესაწყობად“)
ფარგლებში.**

თარგმანი შალვა ტაბატაძისა

რედაქტორი: კახა ბაბუნია

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილი მიდგომა არ წარმოადგენს ევროპის საბჭოს ოფიციალურ პოლიტიკას.

ნაშრომის თარგმანი შეთანხმებულია ევროპის საბჭოს სკოლის, სკოლის შემდგომი და შმაღლესი განათლების დირექტორატთან (F-67075 შტრასბურგ Cedex ან decs-lang@coe.int).

კვლევის ხელახალი გამოცემა ნებადართულია მხოლოდ არაკომერციული მიზნებისათვის და წყაროში მითითებული პირობების გათვალისწინებით.

თარგმანი განხორციელდა ევროპის საბჭოს ენობრივი პოლიტიკის განყოფილების ფინანსური მხარდაჭერით.

© ევროპის საბჭო, 2003

© გამომცემლობა „საიმილო“, 2008

**გამომცემლობა „საიმილო“
თბილისი, 2008**

**ენები და ენათა მრავალფეროვნება:
მრავალენოვნება – ცხოვრების წესი
ევროპაში**

სახელმძღვანელო ევროპაში ენათა განათლების პოლიტიკის
შემუშავებისთვის: ენობრივი მრავალფეროვნებიდან მრავა-
ლენოვან განათლებამდე

ჟან-კლოდ ბეკო
სტრასბურგის უნივერსიტეტი

შინაარსი

წინათქმა	5
შესავალი	8
1. პიროვნება, იდენტიფიკაცია, ენები	8
2. ენები, იდენტობა, ევროპა	11
3. იდენტიფიკაცია ენის (ერთი ენის) მეშვეობით	13
4. იდენტიფიკაცია ენობრივი რეპერტუარის საშუალებით	32
დასკვნა	37
ბიბლიოგრაფია	40

წინათქმა

თუმცა ეს ტექსტი ენობრივი სტრატეგიის განყოფილების მიერ გამოქვეყნებული სერიის ნაწილია, ის, ცალკე აღებულიც, მნიშვნელოვან დოკუმენტს წარმოადგენს, შეეხება რა საკითხებს, რომლებიც მნიშვნელოვანია როგორც ენათა სწავლების ორგანიზებისა და მისი სოციოლინგვისტური საფუძვლის ჩასაყრელად, ისე - ევროპის ენებთან დაკავშირებული მოქმედი ლინგვისტური იდეოლოგიებისათვის. ნაშრომი უფრო მსხვილი პროექტის ნაწილია. იგი არის ერთ-ერთი კომპონენტი პუბლიკაციათა ნაკრებისა: „სახელმძღვანელო ევროპაში ენობრივი განათლების პოლიტიკის შემუშავებისთვის: ენობრივი მრავალფეროვნებიდან მრავალენოვან განათლებამდე“.

თავად სახელმძღვანელო წარმოადგენს აღწერილობით და პროგრამულ დოკუმენტს, რომლის მიზანია აჩვენოს ენების სწავლებასთან დაკავშირებულ საკითხთა სირთულე, რასაც ხშირად გამარტივებულად უდგებიან. მისი მიზანია, აღწეროს ევროპის საბჭოს პრინციპების მიხედვით ენობრივი განათლებისა და ენათა სწავლების ორგანიზაციისათვის საჭირო პროცესები და კონცეპტუალური ინსტრუმენტები.

სახელმძღვანელოს ძირითადი ვერსია ეხება რამდენიმე რთულ საკითხს, თუმცა შეზღუდული მოცულობით. ჩვენი აზრით, საჭირო იყო ამ საკითხთა წარმოჩენა შემთხვევების შესწავლით, სინთეზით და ენათა სწავლების სპეციფიკური სექტორების შესწავლით, რომლებიც სახელმძღვანელოში მოყვანილ საკითხებს მონოგრაფიის ფორმით განიხილავდა. ამ ტიპის წინასწარი კვლევები აჩვენებენ სახელმძღვანელოს თეორიულ საფუძვლებს, დამატებითი ინფორმაციის წყაროებს, კვლევის სფეროებს და თემებს.

აღნიშნულ პუბლიკაციათა ნაკრების სახით ენათა პოლიტიკის განყოფილება აჩვენებს აქტივობის ახალ ფაზას,

რაც წინა აქტივობის გაგრძელებაა. განყოფილებამ 70-იან წლებში გაავრცელა „ზღვრული დონე“ - ენის სწავლების მეთოდოლოგია, რომელიც ფოკუსირებული იყო კომუნიკაციებსა და მობილურობაზე ევროპაში. შემდგომში მან შეიმუშავა საერთო საგანმანათლებლო კულტურის საფუძვლები - „ენათა ფლობის ზოგადევროპული კომპეტენციები“ (საბოლოო ვერსია გამოქვეყნდა 2001 წელს). ეს დოკუმენტი ეხება არა ენათა სწავლების საგნის შინაარსს, არამედ სწავლების გეგმის და პროგრამის ფორმას. სისტემა გვთავაზობს ენის ცოდნის დონის შეფასების ნათელ განსაზღვრებას და ამ გზით ქმნის კურსების დიფერენცირებული მართვის საფუძველს, რათა სკოლაში და სიცოცხლის მანძილზე შეიქმნას მეტი ენის შესწავლის შესაძლებლობა. მრავალენოვნების ოფიციალურმა აღიარებამ იმავედროულად დასაბამი მისცა ინსტრუმენტს, რომელიც საშუალებას აძლევს თითოეულ მოსწავლეს, აღწეროს საკუთარი ენების ნაკრები, კერძოდ, ევროპული ენების პორტფოლიო. ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში შემუშავებული ევრსიები მრავალია და ისინი წარმოადგენდნენ ევროპაში ენების წლის (2001) საკვანძო დოკუმენტებს.

მრავალენოვნება აღიარებულია ევროპის საბჭოს სხვადასხვა რეკომენდაციაში, როგორც ენათა განათლების პოლიტიკის პრინციპი და მიზანი. იგი დაფასებული და მიღებული უნდა იყოს როგორც ინდივიდუალურ, ისე - ორგანიზაციულ დონეზე საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიერ. აღნიშნული სახელმძღვანელო და წინასწარი კვლევები უზრუნველყოფენ კავშირს, ერთი მხრივ, სწავლების მეთოდებს და საგანმანათლებლო საკითხებსა და, მეორე მხრივ, პოლიტიკას შორის. მათი მიზანია, ნათელი გახადონ პრინციპი და აღწერონ დანერგვის კონკრეტული გზები.

წინამდებარე ნაშრომი შეისწავლის პიროვნების ენობრივ კონცეფციას მრავალენოვან რეპერტუართან მიმართებით. იგი აღწერს, როგორ შეიძლება გამოვიყენოთ ენა, როგორც პიროვნების მახასიათებელი სოციალური ურთიერთობებისას გარკვეული ჯგუფის მიხედვით. იგი განიხილავს ევროპაში „პიროვნების ენის“ გამოვლენის შესაძლებლობას და ასკენის, რომ ასეთი რამ არ არსებობს.

მასში მოყვანილია კულტურული წარმომავლობის განსაზღვრის მაგალითები მხოლოდ ენის საფუძველზე გარკვეულ „ეთნიკურ უმცირესობათა“ შემთხვევაში, როგორც ეროვნების მიმანიჭებელი ფაქტორი. ნაშრომში საუბარია, რომ ევროპაში მიმდინარე ცვლილებებთან დაკავშირებით, საკვანძოა ენობრივი რეპერტუარის კონცეფცია, ვინაიდან საშუალებას იძლევა დაცული იყოს ევროპელთა უფლებები ეროვნულ უფლებებთან ერთად და, რაც მთავარია, მომავალში იგი შეიძლება გახდეს ევროპელობის მინიჭების საფუძველი.

ევროპაში ენობრივი განათლების პოლიტიკის აღნიშნული სპეციფიკური ასპექტი მიმოიხილავს სახელმძღვანელოში არსებულ ზოგად შეხედულებას. თუმცა არც ერთი მათგანი არ არის ენობრივი პოლიტიკის განყოფილების ფუნდამენტური პროექტის ნაწილი: სრული წარმოდგენის შესაქმნელად და გამოცდილებისა და ექსპერტიზის გასაზიარებლად საჭიროა კონსენსუსი ევროპული საზოგადოებებისთვის, რომლებიც ხასიათდებიან თავისებურებებით და, ამავე დროს, კულტურათშორისი მიმდინარეობებით, რაც ქმნის „გლობალურ ერებს“. კონსენსუსი საჭიროა, რათა არ დავიბნეთ „სრულყოფილი“ ენის ძიებაში. მიზანშეწონილია ევროპაში ენათა პლურალიზმის და არსებული და პოტენციური მრავალენოვნების აღიარება. ეს იქნება ჯგუფური შემოქმედებითობისა და განვითარების წინაპირობა. რაც, თავის მხრივ, ენობრივი ტოლერანტობის გზით დემოკრატიული მოქალაქეობრიობის კომპონენტია. ამიტომ პლურალიზმი და მრავალენოვნება იქნება ევროპაში ენათა სწავლების ძირითადი ღირებულება.

ჯან-კლოდ ბეკო და მიშელ ბაირამი

შესავალი

კარგად არის ცნობილი, რომ ენათა ნომენკლატურა აკადემიური და პოლიტიკური დებატების საგანია (მათ შორის თვით სიტყვა “ენა”¹). სასურველია გადაიდგას ნაბიჯები ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებისთვის, სულ მცირე, ენათა ტიპების განსაზღვრისთვის (მშობლიური ენა, უცხო, მეორე ენა და სხვ.), როგორც ეს ასახულია სახელმძღვანელოში: „ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში“². თუმცა, ყველა ამ კატეგორიის ობიექტური განსაზღვრა შეუძლებელია. მაგალითად, პიროვნების ენა (language of identity) (აგრეთვე ცნობილი, როგორც ენობრივი ვინაობა (linguistic identity), სახელმძღვანელოში მოიხსენიება როგორც მემკვიდრული ენა (heritage language). ეს კი უფრო ვიწრო ტერმინია და მხოლოდ იმიგრანტთა ჯგუფებისთვისაა არსებითი. წინამდებარე კვლევის მიზანი სწორედ ამ კონცეფციის განმარტებაა. ამ მიზნით, გადავწყვიტეთ აღგვეწერა არა ენათა როლი პიროვნების ფორმირებაში, არამედ ის, თუ საერთო სოციალურ-კულტურული ფონის პირობებში ენობრივი მახასიათებლების მიხედვით როგორ ახასიათებენ ადამიანები საკუთარ თავს (თვითკატეგორიზაცია) ან როგორ ახასიათებენ მათ სხვები (ჰეტეროკატეგორიზაცია).

1. პიროვნება, იდენტიფიკაცია, ენები

უნდა ვაღიაროთ ფართოდ გავრცელებული შეხედულება კულტურული წარმომავლობის შესახებ (თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ იგი ლეგიტიმურია)³. ეს თეორია არ განიხილავს კულტურულ წარმომავლობას, როგორც ბუნებ-

¹ For example, Akin S (ed.) (1999), Noms et re-noms, Collection Dyalang, Publications de l' université de Rouen et CNRS.

² Council of Europe (April 2003), Guide for the Development of Language Education Policies in Europe (first draft), p. 48 ff.

³ For a summary of the abundant literature on the subject, see Vinsonneau G. (2002), L'identité culturelle, Colin, Paris.

რივ ფენომენს ან მემკვიდრეობით გადაცემულ, თანდაყოლილ, სტაბილურ მახასიათებლებს. ამის სანაცვლოდ, იგი კულტურულ წარმომავლობას მიიჩნევს თვით- და ჰეტეროკატეგორიზაციად, რომელიც ვითარდება, აქტიურდება ან იცვლება სოციალური ფაქტორების ზემოქმედებით გარკვეულ ისტორიულ ან სოციალურ გარემოში იმ სპეციფიკური ინტერესების მიხედვით, რაც უბიძგებს მათ, იმოქმედოს, როგორც ჯგუფმა.

აღნიშნული ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო კონცეფცია კულტურული კავშირების შესახებ შორს არის მარტივი სამეცნიერო კატეგორიებისგან: ისინი ადამიანთა კულტურულ წარმომავლობაში მნიშვნელობას ანიჭებენ მეტყველებას, რომელსაც ადამიანთა ჯგუფების წარმომადგენლები იყენებენ, იმდენად, რომ სოციალური ანთროპოლოგია ხშირად მხოლოდ ამ კონცეფციებსა და მათ ქვეტექსტზე კონცენტრირდება. მაგალითად, 2004 წლის ადამიანთა განვითარების ანგარიში⁴ ემიჯნება პირველ კონცეფციას და მოიხსენიებს მას, როგორც კომუნის წევრობის მომხრეს (ზოგჯერ ამ შეხედულებას პიროვნების იმპერიალიზმსაც უწოდებენ)⁵. კონცეფცია, რომელსაც ანგარიში ემხრობა, იდენტიფიკაციას არჩევს არსებული შესაძლებლობებიდან მორალური ღირებულებების საფუძველზე, რომლებსაც საყოველთაო აღიარება აქვთ. ნათელია, რომ ამგვარი პოზიცია არ არის გამიზნული ადამიანთა ამა თუ ჯგუფისათვის მიკუთვნების კონკრეტული თეორიული შეხედულების გასაბათილებლად. მისი მიზანი განათლების და ცნობადობის გაზრდის გზით ამ შეხედულებათა ცვლილებაა. წინამდებარე კვლევის მიზანიც ზემოთ აღწერილის მსგავსია.

რაც შეეხება კონკრეტულად პიროვნებათა იდენტიფიკაციას და ფართო საზოგადოებისთვის მათ მიკუთვნებას, პიროვნების იდენტიფიკაცია ხდება უშუალო სოციალური გარემოს საფუძველზე (ოჯახი, სამეზობლო,

⁴ Human Development Report 2004: Cultural liberty in today's diverse world, United Nations Development Programme (UNDP), pp.16-20

⁵ In other words, making identification with the group an absolute prerequisite for obtaining social recognition.

სამსახური და სხვ.). იგი შეიძლება მიეკუთვნებოდეს რამდენიმე ჯგუფს. თუმცა არსებობს სხვა ტიპის იდენტიფიკაციაც, რომლის მიხედვითაც „ინდივიდი არის ჯგუფის წევრი, ამ უკანასკნელის სოციალური და სიმბოლური რეალობისგან დამოუკიდებლად“⁶. პიროვნების ვინაობა ეფუძნება ექსკლუზიურ აბსტრაქტულ ჯგუფს, როგორცაა ეროვნული ან ეთნიკური ვინაობა. პიროვნება ამ კონტექსტში განიხილება, როგორც... ვირტუალური სახელი, რომელსაც უნდა მივმართოთ სხვადასხვა საკითხების განხილვისას, მისი კონკრეტული არსებობის გარეშე“⁷.

იდენტიფიკაციის ამგვარი პროფილების მახასიათებლები კონტექსტუალურია, გამომდინარეობს სპეციფიკური გარემოებებიდან, რაც გულისხმობს, რომ მათ შეუძლიათ მორგება, ადაპტაცია დროებით ვითარებებზე: ფრანგმა ბასკმა, რომელიც თავს მხოლოდ მინიმალურად მიიჩნევს ფრანგული საზოგადოების წევრად, შესაძლოა დაიცვას ფრანგები, როდესაც მათ უცხოელი აკრიტიკებს. შესაბამისად, ამ ტიპის იდენტიფიკაციის პროფილები მეტად არასტაბილურია - კულტურული ვინაობის დადასტურება ან უარყოფა მოლაპარაკების საგანია⁸. როგორც ბ. პაი ამტკიცებს, - „საჭიროა განვასხვაოთ პოტენციური სოციალური ჯგუფის არსებობა, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, პირადი ვალდებულება ამ სოციალური ჯგუფის მიმართ. კულტურული საზოგადოების შიდა ურთიერთობები გულისხმობს სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის არსებობას, რომელსაც შეიძლება მიეკუთვნებოდეს კონკრეტული პიროვნება... მაგრამ ეს არ ნიშნავს ამ პიროვნების მხრიდან ვალდებულებას ამ ჯგუფის მიმართ... სოციალური წარმომავლობა შეიძლება ასახავდეს ან განსაზღვრავდეს პიროვნების რწმენას, ქცევის წესებს, ან უბრალოდ შეიძლება აყალიბებდეს მიზანს ან წესს, რომლითაც შესაძლებელი ხდება სხვადასხვა აზრის გამოხატვის ინ-

⁶ Gallissot R. et al (2000), *L'imbroglio ethnique*, Ed. Payot Lausanne, p.134.

⁷ Levi-Strauss C. (1977), *L'identité*, Presses Universitaires de France, Paris.

⁸ magaliTad ixileT Bagnet L. (2001), *Métamorphoses identitaires*, P. Lang, Bern; Pavlenko A. and Blackledge A., eds. (2004), *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*, Multilingual Matters, Clevedon.

ტერპრეცია...⁹ „მაგრამ როდესაც გამოკვეთილი მახასიათებლები პირუთვნელად არის მიღებული, ის მოიცავს უკვე იდეოლოგიას, არა იმდენად თავის თავში, არამედ უფრო მეტად ჩამოყალიბებული იდენტიფიკაციის ტიპებში და, შესაბამისად, ამკვიდრებს სტაბილურობას.

2. ენაბი, იდენტობა, ევროპა

ჩვენ შეგვიძლია განვიხილოთ ეს საკითხი სპეციფიკურ კონტექსტში, კონტექსტში, რომელიც ევროპული სივრცის შექმნას გულისხმობს. ეს პროცესი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ინტეგრაციის პროცესის კლასიკური მაგალითი, რომელიც იდენტობაზე დაფუძნებული: კოლექტიური პროექტი, რასაც ეფუძნება ევროპული სივრცის შექმნის პროცესი, არ შეიძლება იყოს უბრალოდ არც რომელიმე ძველი, არსებული ევროპული მოდელის ფესვების განახლების პროცესი, რასაც სხვა შემთხვევებში ხშირად აქვს ხოლმე ადგილი, და არც დანახული, როგორც ახალი ევროპა, რომელიც შეიქმნა უკანასკნელი ისტორიული რეინკარნაციის შედეგად. აღსანიშნავია, რომ მსგავს რეინკარნაციის პროცესს ადრეც არაერთხელ ჰქონია ადგილი სხვადასხვა ისტორიულ კონტექსტში.¹⁰ დღევანდელი ევროპული ინტეგრაციის პროცესით ყალიბდება ევროპის ახალი ტიპი, რომელიც აგებულია გლობალიზაციის პროცესის ბიძგით, კერძოდ კი, მიზნად ისახავს ევროპული კულტურული ცნობიერების ჩამოყალიბებით შეიქმნას ტრანსნაციონალური ერთობა, რომელსაც ექნება მნიშვნელოვანი როლი მსოფლიო არენაზე და ეკონომიკაში კონტინენტური მასშტაბის მოთამაშეებით. ისევე, როგორც ერების, ხალხების თუ ეთნიკური ჯგუფების წარმოშობის

⁹ Py B. (2004), -Pour une approche linguistique des représentations sociales', in Beacco J.-C. (ed.): Représentations métalinguistiques ordinaires et discours, Langages, No.154, pp. 10 and 11.

¹⁰

For a statement of this view, see Brisson E., Brisson J.-P., Vernant J.-P. and Vidal-Naquet P. (2000), Démocratie, citoyenneté et héritage gréco-romain, Ed. Liris, Paris.

შემთხვევაში, აქაც ადგილი აქვს ევროპული კულტურული ცნობიერების ჩამოყალიბების მცდელობასაც, სადაც სხვადასხვა ჯგუფებისა და ქვეყნების ერთობით თავის თავში მოიცავს პროცესს, რომლის შედეგადაც მოხდება სხვადასხვა რესურსიდან საუკეთესოს შერჩევა.

ენა, რელიგიასა და ტერიტორიასთან ერთად, ერთ-ერთი რესურსია. თუმცა, განვითარებული ევროპის ფორმირება ვერ მოხდება იმავე მოდელით, რომლითაც ყალიბდებოდა სახელმწიფოები მე-19 საუკუნეში¹¹: არ არის მკაფიო, რომ შესაძლო თანხვედრა ადვილად მოხდეს ისეთი საერთო ისტორიული ღირებულებების საფუძველზე, როგორც რელიგიური მემკვიდრეობა, ინდივიდუალური მორალი და ინდივიდუალიზმი¹² ან საერთო პოლიტიკური იდეალები, რომლებიც ჯერ კიდევ საკმაოდ შორსაა ხალხის ჩვეულებრივი ყოფისგან¹³. ზემოთ აღნიშნული გამოიწვევს რაიმე სხვა ღირებულების ძებნას, რომელზეც შეიძლება აიგოს კულტურული ცნობიერება რომელიც გამომდინარეობს მოქალაქეობის სხვადასხვა კონცეფციიდან, კერძოდ კი ჰაბერმას¹⁴ და შნაპერის¹⁵ თეორიებიდან. ენის მეშვეობით იდენტიფიკაციის საკითხის შესწავლა მხოლოდ იდენტობის ფორმირების პროცესის კონტექსტში უნდა მოხდეს. ეს პროცესი კი, დღევანდელი ევროპის შემთხვევაში, მხოლოდ საწყის ეტაპზეა. საკითხის ამ კონტექსტში შესწავლა მნიშვნელოვანია, რამეთუ ენა არის პოტენციური მექანიზმი იდენტიფიკაციის და ამავე დროს მნიშვნელოვანი ფაქტორი პიროვნებაში გარკვეული ჯგუფისადმი კუთვნილების შიდა და გარე ფაქტორების

¹¹ Thiesse A.-M. (1999), La création des identités nationales, Seuil, Paris.

¹² Mendras H. (1997), L'Europe des Européens, Gallimard, Paris.

¹³ Common European Union values are, however, to be found in Article 2 of the draft Constitution (human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law, respect for human rights and minority rights and so on).

¹⁴ Habermas J., Après l'Etat-nation. Une nouvelle constellation politique, Fayard, Paris.

¹⁵ Schnapper D. (1994), La Communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation, Gallimard, Paris.

ჩამოსაყალიბებლად. თუკი ევროპაში კომუნიკაციის საშუალება გახდება ერთი რომელიმე ენა, ეს კონკრეტული ზე-ენა იქცევა ევროპის საიდენტიფიკაციო ენად. რამეთუ ევროპის გაერთიანების ფორმირება წინ უსწრებდა ამ ტერიტორიაზე არაერთი უძველესი ერისა თუ რეგიონული წარმონაქმნის ფორმირება. ენის როლის განხილვისას, ევროპული ცნობიერების და კუთვნილების ფორმირებისას როგორც ადრე აღვნიშნეთ, მნიშვნელოვანია გაკეთდეს ძალიან ვიწრო ფოკუსი ენის მეშვეობით კულტურული იდენტობის ფორმირებაზე და არა იმაზე თუ რა გავლენას ახდენს ენობრივი იდენტობა კოლექტიური კუთვნილების ფორმირებაზე. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანი საკითხია რომ მულტიკულტურული ევროპის სივრცეში იდენტიფიკაციის რა ფორმებმა შეიძლება გაუწიოს კონკურენცია დემოკრატიული მოქალაქეობრივი კუთვნილების ინსტიტუტს. ამ კონტექსტში ორი ტიპის იდენტიფიკაციის ფორმა იქნება განხილული, რომელიც განსხვავდება ერთმანეთისგან აქტიურობის ხარისხით: 1) იდენტიფიკაცია ენის მეშვეობით და 2) იდენტიფიკაცია რამდენიმე ენის საშუალებით (ენობრივი რეპერტუარი).

3. იდენტიფიკაცია ენის (ერთი ენის) მეშვეობით

ენის მეშვეობით იდენტიფიკაცია კულტურული იდენტიფიკაციის ფართოდ გავრცელებული ფორმაა, რამეთუ ენა არის პირის ამა თუ იმ ჯგუფისადმი მიკუთვნების მიმანიშნებელი. თუმცა ენის მეშვეობით იდენტიფიკაცია არის უფრო მეტად არტიფაქტი და არა მოულოდნელობა კოლექტიური იდენტობის ფორმირების პროცესში, რადგან ის უგულებელყოფს ისტორიულ რეალობებს. მაგალითად გაღებს გვიანი მეცხრამეტე საუკუნის ისტორიკოსებმა მიანიჭეს უმნიშვნელოვანესი როლი ფრანგების ეროვნული ცნობიერების ფორმირებაში, მიუხედავად იმისა რომ ფრანგული ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბების საწყისი საკმაოდ მრავალფეროვანია. მხოლოდ ერთი ენის გამო-

ყენება როგორ იდენტიფიკაციის მახასიათებლისა წარმოადგენს მცდელობას, უგულებელყოფილი იქნეს ან დაკნინდეს რეალური ლინგვისტური მრავალფეროვნება. ენობრივი იდენტობის ერთფეროვან პროცესად წარმოდგენა არის მიზანმიმართული მცდელობა, მოხდეს შესაძენევი ლინგვისტური რეალობის იგნორირება.

3. 1. ტრადიციული ენები

იდენტიფიკაციის ენებს არაფერი აქვს საერთო ინდივიდის სოციოლინგვისტურ მახასიათებლებთან, რამეთუ ინდივიდის სოციოლინგვისტური მახასიათებლები ძალიან ცვალებადია ადამიანის ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე. ინდივიდმა შეიძლება აღმოაჩინოს თავისი იდენტიფიკაციის ენა ცხოვრების საკმაოდ გვიან ეტაპზე. იდენტიფიკაცია არის კატეგორიზაციის პროცესის შედეგი. აღნიშნული კატეგორიზაციის პროცესი შეიძლება იყოს როგორც ნებაყოფლობითი, აგრეთვე თავსმოხვეული და არ წარმოადგენს ამა თუ იმ ენის ბუნებრივ მახასიათებელს.

იდენტიფიკაციის ენა, ეს იქნება თვითიდენტიფიკაცია თუ ჰეტეროიდენტიფიკაცია, ჩვეულებრივ, არის მშობლიური ენა. ერთი შეხედვით, ტერმინი „მშობლიური ენა“ საკმაოდ ერთმნიშვნელოვანია, თუმცა რეალურად არც ისე მარტივ ტერმინთან გვაქვს საქმე. პრაქტიკულად, ბავშვი პირველ ენად ეუფლება როგორც დედის, ასევე მამის მშობლიურ ენას; თუ მშობლებს აქვთ ერთი საერთო მშობლიური ენა ან ენა, რომლის საშუალებითაც მშობლები ახდენენ კომუნიკაციას ერთმანეთში - პრობლემა არ ჩანს. თუმცა, ხშირ შემთხვევაში მშობლებს ან მშობლების მშობლებს, უფროსებს ან ძმებს აქვთ უფრო მეტი, ვიდრე ერთი ენა, რომლის მეშვეობითაც ისინი ახდენენ კომუნიკაციას და ეს ენები ყოველთვის არ არის ოჯახის ამ წევრთა მშობლიური (პირველი) ენები. ერთი რამ ნათელია, რომ „მშობლიური ენა“ ყველაზე ხელმისაწვდომია იდენტიფიკაციის მიზნებისთვის, რადგან შთამომავლობისთვის გენეტიკური ხაზით იდენტიფიკაციის მარტივი გადაცემის შესაძლებლობას იძლევა.

სახელმწიფო (ეროვნული) ენა ხშირ შემთხვევაში ივარაუდება, რომ წარმოადგენს იდენტიფიკაციის ენას როგორც თვით- ისე ჰეტერო აღქმის პროცესში. მაგალითისთვის, ფრანგი ხალხი მიიჩნევს, რომ ნორვეგიელები საუბრობენ ნორვეგიულ ენაზე, თუმცა არ არიან ინფორმირებულნი, რომ სინამდვილეში ნორვეგიაში არსებობს კიდევ სამი ენა (ფინური და ნორვეგიული ენის ორი სახესხვაობა: ნინორსკი და ბოკმალი). ანალოგიურად, ნორვეგიელები ფიქრობენ რომ ფრანგი ხალხი საუბრობს ფრანგულად და ავერ აცნობიერებენ რომ ფრანგები ამავე დროს შეიძლება საუბრობდნენ კორსიკულ, ალსატიურ თუ ბერბერულ ენებზე. აღნიშნული გამომდინარეობს ხალხის ენობრივი სახესხვაობების გათვითცნობიერების დონით, რაც აგრეთვე ხშირად უკავშირდება უცხო ენის ცოდნასაც. ალბათ, უბრალოდ დამთხვევას არ უნდა მიეწეროს ის ფაქტი რომ ზოგადევროპულ ჩარჩო-კონვენციაში ენების შესახებ აღიარებულია, რომ ენების რეგიონული და სოციალური სახესხვაობა დამახასიათებელია მხოლოდ ენის გამოცდილი შემსწავლელებისთვის (მუხლი C2 სრულიად აღიარებს მშობლიური ენის სოციო-ლინგვისტურ და სოციოკულტურულ მნიშვნელობას¹⁶ და შეუძლია შესაბამისი რეაგირების მოხდენა. ზოგადად, ეს მართლაც მშობლიური ენაზე მოლაპარაკეთა მახასიათებელია, თუმცა, ისიც აღსანიშნავია რომ ისინიც აქტიურად იყენებენ სამეცნიერო საფუძვლების გარეშე ხმარებულ ტერმინებს¹⁷. სინამდვილეში, როგორც გ. ლუდის ტიპოლოგიაშია ჩამოყალიბებული¹⁸, ენობრივ იდენტიფიკაციას განსაზღვრავს რამდენიმე სუბიექტური ფაქტორი:

პირველი, მეორე და ა. შ. ენები (თანმიმდევრობა მათი შესწავლის მიხედვით): მაგალითად, შესაძლებელია ენის

¹⁶

Council of Europe, Common European Framework of Reference for Languages Learning, Teaching, Assessment, CUP, 2001, p. 122.

¹⁷

See, for example, N. Niedzielski and D. Preston (2000), *Folk Linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin and New York, especially Chapter 2 (Regionalism), pp. 41-200.

¹⁸

Lüdi G. (1994), '-Répertoires plurilingues: le cas de la Suisse', in Truchot C. (ed.), *Le plurilinguisme européen*, Champion, Paris, pp. 151-170.

შემსწავლელმა შეისწავლოს სხვა, არამშობლიური ენა გარკვეული მიზეზებისა და ინტერესების გათვალისწინებით (ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოტივი ამ დროს „ინტეგრირებაა“). მაგალითად, ფრანგმა ოჯახმა, შესაძლებელია, ნებაყოფლობით შექმნას ოჯახში ინგლისურენოვანი გარემო, რათა ბავშვი ადვილად დაეუფლოს ინგლისურ ენას (მშობლებმა გადაწყვიტეს ბავშვის შეყვანა ამერიკულ სკოლაში, მათ სურთ, ბავშვი იყოს ამერიკელი)¹⁹ ;

- ენები, რომლებსაც იყენებენ მუდმივად, მხოლოდ შემთხვევით ან ძალიან იშვიათად: მაგალითად ჩრდილოეთ აფრიკაში ფრანგულად მოლაპარაკე ოჯახები შესაძლებელია არაბულ ენას ძალიან ცუდად ფლობდნენ, მაგრამ იყენებდნენ არაბულს დროდადრო და მათი ენობრივი იდენტიფიკაცია მაინც იყოს დაკავშირებული არაბულ ენასთან²⁰ ;
- ენები, რომლებიც დომინანტურ სოციალურ ურთიერთობებში ან ენები რომლებსაც ვერ ფლობენ კარგად, მაგალითად, ირლანდიური ირლანდიაში²¹ ;
- ენა, რომელზეც საუბრობენ სამშობლოში და ენა, რომელიც არის მასპინძელი სახელმწიფოს ენა იმიგრანტების შემთხვევაში: მაგალითად, იმიგრანტების შეიღებმა საკუთარი ენობრივი იდენტიფიკაცია შეიძლება მოახდინონ როგორც მშობლიურ, აგრეთვე იმ სახელმწიფოს ენაზე, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ.

¹⁹

Van de Sype C. (unpublished) (2002), *Alternance des langues et construction de savoirs en situation institutionnelle d'immersion préélémentaire : pratiques et représentations*, D.E.A dissertation, University of Paris 3, p. 82 (informant P9).

²⁰

ობილიეო the programme *Transmission familiale et acquisition non didactique des langues* (2001), Délégation à la langue française et aux langues de France, Paris.

²¹

Í Riagáin P. (1997) : *Language Policy and Social Reproduction*, Clarendon Press, Oxford. Table 5.15 (p.158), Question: '-Did you use Irish in conversation last week?' Reply: no replies in 1973, 9% yes in 1983 and 1993.

შესაძლებელია, მათ აგრეთვე იდენტიფიკაცია მოახდინონ ორივე ენაზე ერთდროულად და ჩამოყალიბდნენ ტიპურ მიგრანტ ბილინგვებად, რაც მათი ლოგიკური და ბუნებრივია.

გარდა ამისა, უფრო მეტად სოციალურ, ვიდრე ინდივიდუალურ დონეზე, ენები, რომლებიც ახდენენ პიროვნების იდენტიფიკაციას, ძალიან განსხვავდებიან ერთმანეთისგან სტატუსის მიხედვით. იდენტიფიკაციის ენა შეიძლება იყოს სახელმწიფო / ოფიციალური / სასკოლო ენა, ფართოდ გავრცელებული და ოფიციალურად აღიარებული რეგიონული ენები, მხოლოდ მცირე ჯგუფის და იშვიათად გამოყენებული რეგიონული ენები, სამართლებრივად აღიარებული ან მარგინალიზებულ უმცირესობათა ენები, გარეშე ენები, იმპორტირებული მიგრანტთა მიერ და სხვა. ნებისმიერი ენობრივი იდენტიფიკაცია ეფუძნება ამ ორი უცნობის ჯგუფს, შესაბამისად, გარკვეული კონტექსტისთვის ეს ენობრივი იდენტიფიკაცია შეიძლება იყოს სტაბილური და უსაფრთხო, თუმცა, სხვა შემთხვევაში შესაძლებელია იყოს არასტაბილური, ცვალებადი გადაფასებათა შედეგად და საფრთხის ქვეშ. ენობრივი იდენტიფიკაცია წარმოდგენს ენობრივ სახესხვაობას და განსაზღვრავს პიროვნების არჩეულ ან მიღებულ მიკუთვნებას ამა თუ იმ ჯგუფისადმი. სოციოლინგვისტურ წარმოდგენებს არანაირი კავშირში არ აქვთ ამ პროცესთან.

3. 2. ერთი ენის საშუალებით იდენტიფიკაციის ფორმები

ენის მეშვეობით იდენტიფიკაციის იდეოლოგია თავის თავში მოიცავს მრავალ საკამათო საკითხს და სოციალურ ანალიზს.

3. 2. 1. ეროვნულ უმცირესობათა საკითხი: - იდენტიფიკაციის ენა და ეთნიკური სახ- ელმწიფოს სიტუაციის მზარდი კომ- პლექსურობა

ეროვნულ უმცირესობათა საკითხი წარმოადგენს სფეროს, რომელსაც ექცევა ყველაზე მეტი ყურადღება და კვლევების უმეტესობა. საგულისხმოა ისეთ სახელმწიფოთა მაგალითები, რომლებიც გადაურჩნენ უცხო ქვეყნის ოკუპაციას ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში (მაგალითად, საბერძნეთი და პოლონეთი). ასეთი ტიპის სახელმწიფოები დაჟინებით მოითხოვენ, რომ სახელმწიფო იყოს მონოლინგუური²² და ეთნიკურ უმცირესობათა წარმომადგენლებისგან მოითხოვენ ამ ენისადმი, ისევე, როგორც დომინანტი რელიგიისადმი, ერთგულებას²³. ეს ერთგულება ხშირად წარმოდგენილია, როგორც სახელმწიფოს შენარჩუნებისა და მომავალი კეთილდღეობის ფუნდამენტი. ასეთი ტიპის სახელმწიფოებს ხშირად არ სურთ შეასრულონ გარკვეული ტიპის მოთხოვნები, რომელიც ავალდებულებს მათ ევროპის საბჭოს მიერ უმცირესობათა და რეგიონული ენების ქარტიის ფარგლებში.

ცენტრალური და სამხრეთ ევროპის მაგალითი

ერთი ენის ფარგლებში იდენტიფიკაცია დამახასიათებელია იმ ერებისთვის, რომლებიც იყვნენ უმცირესობა და გახდნენ უმრავლესობა, აგრეთვე დამახასიათებელია იმ ეთნიკური ჯგუფებისთვის, რომლებიც არიან უმცირესობა და თვითიდენტიფიკაციას ახდენენ ერთი გამოკვეთილი ნიშნით, ანუ კონკრეტული ენით. თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი განეკუთვნებიან ამა თუ იმ ჯგუფს მხოლოდ იმიტომ, რომ საუბრობენ საერთო ენაზე.

²² Historical linguistic minorities in Greek territory include Arvanite/Albanian, Pomac, Aromanian Vlachs, Turkish-speakers in Thrace, and Roma.

²³ The sociolinguistic literature often cites the 2001 prosecution of Sotiris Bletsas, found guilty of maintaining that -in Greece, five other languages are spoken in addition to Greek` (according to <http://www.tlfi.ulaval.ca/axl/europe/grece.htm>)

ენა უფრო ამბაფრებს სხვებისგან განსხვავებულობის შეგრძნებას, ენის განსხვავებულობა სიმბოლიზებულია ამა თუ იმ ჯგუფის აბსოლუტურ იდენტურობასთან. მაგალითად, გარდე მიუთითებს, რომ ბოსნიელი ეთნიკური ჯგუფის ფორმირებაში რწმენა (ისლამი) იყო გადაამწვევტი ფაქტორი. იგი წერს, რომ „დიალექტებს შორის სხვაობა ნაკლებად რელევანტურია ხორვატებისა და სერბების, ბოსნიელებისა და მონტენეგროელების განსასხვავებლად, რომლებიც ხორვატების სამხრეთ-აღმოსავლეთით მეზობლები არიან. ამ მხრივ, არასოდეს ყოფილა ენობრივი ზღვარი. ყველა ეს ეთნიკური ჯგუფი მიეკუთვნება „სერბო-ხორვატულ“ დიალექტურ ტიპს. დიდი ხნის განმავლობაში ის, რაც ითვლებოდა მხოლოდ „სერბო-ხორვატული“ დიალექტის სხვადასხვა ვარიანტად, დღესდღეობით მიჩნეულია სერბულ, ხორვატულ და ბოსნიურ სტანდარტულ ენებად. თუმცა არჩევანი სხვადასხვა სტანდარტულ ენას შორის, რომელთა შორის განსხვავება სიმბოლურია, უფრო შედეგია, ვიდრე მიზეზი შესაბამისი იდენტობის არჩევანისა“²⁴. ექსკლუზიურად ერთ ენასთან დაკავშირებულმა ამ იდენტობამ გამოიწვია სლოვენიაში ბოსნიელების მიერ ბოსნიური ენის იმ კურსების უარყოფა, რომელიც გახსნილი იყო აგრეთვე სერბებისთვის. ამ ტიპის თვითკატეგორიზაცია არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს მხოლოდ თავდაცვით ფაქტორად ან განპირობებული იყოს იმ სოციალური სიტუაციით, როდესაც სოციალური მოთამაშე საფრთხეს გრძნობს. ეს თვითკატეგორიზაცია გახდა ტრადიციული ევროპულ ასპარეზზე, რამაც გაგრძელება ჰპოვა ისეთი ისტორიული ტერმინების მეშვეობით, როგორებიცაა: ეროვნული უმცირესობა / ეროვნებები და, უფრო მეტიც, ერები (მაგალითად ბალკანეთში და ცენტრალურ ევროპაში). ერის განსაზღვრის ეს ეთნიკური კონცეფცია (როგორც ხშირად უწოდებენ), რომელიც მკვეთრად განსხვავდება ერის განსაზღვრის სამოქალაქო კონცეფციისაგან, იყო და არის ოფიციალური და ჩვეულებრივი კატეგორიზაციის ბაზისი, რომელიც აღიქვამს ეროვნულ და სამოქალაქო ერთობებს, როგორც ერთსა და იმავეს და აკავშირ-

²⁴ Garde P. (2004), Le discours balkanique. Des mots et des hommes, Fayard, Paris, p. 245.

რებს ეროვნულ ერთობას ერთენოვნებასთან. აღწერები, რომლებიც ეფუძნება თვითკატეგორიზაციას, ავლენს ჯგუფებს, რომლებიც აღიქმებიან სპეციფიკურ ჯგუფებად, რომელთა ძირითადი მახასიათებელი საერთო ენაა. ეს შედეგი ლოგიკურია, რამეთუ აღნიშნული აღწერების მიზანი სამართლებრივი და პოლიტიკური კატეგორიზაციაა, რომლის შესაბამისად მოხდება კონსტიტუციური უფლებების მინიჭება ეროვნულ უმცირესობათა ჯგუფებისთვის. მაგალითად, სლოვენიაში 2002 წელს სლოვენიის სტატისტიკური ინსტიტუტის მიერ ჩატარებულმა მოსახლეობის, ოჯახისა და განსახლების აღწერამ გამოავლინა 26 ეთნიკური ჯგუფი, სადაც სლოვენიელებთან ერთად გამოვლინდნენ იტალიელები, უნგრელები და სერბები. აღნიშნული შედეგი გამოწვეულია იმ ფაქტორით, რომ რესპონდენტებს საკუთარი თავის კლასიფიკაცია უნდა მოეხდინათ მტკიცედ განსაზღვრულ ეთნიკურ ჯგუფად. ასეთი ტიპის ისტორიულ უმცირესობებს ახასიათებთ საკუთარი ეთნიკური კუთვნილების გადახედვა და შესაბამისი გამოვლინებები შემდეგ გარემოებათა გამო:

- სამხედრო კონფლიქტისა და ძალადობის შედეგების გამო. აღნიშნული კონფლიქტების შედეგად დაზარალებული მოსახლეობა ხშირად ქრება და აღარ ვითარდება მათი შთამომავლობა;
- ევროპულმა დინამიურმა განვითარებამ ახალი მნიშვნელობა შესძინა აქამდე არსებულ პოლიტიკურ საზღვრებს და რეგიონული უთანხმოებების თუ კავშირების განხილვა ახალ ჭრილში დაიწყო;
- საზღვრებსშორისი მობილობა გაზრდილია, სხვადასხვა ჯგუფის მოსახლეობა ადვილად გადაადგილდება თავისი ისტორიული ტერიტორიიდან და „შერეული“ ოჯახები იქმნება, უფრო ხშირად და განსაკუთრებით - ურბანულ დასახლებებში;

²⁵ Lük A.N., Muskens G. and Lukanović, eds. (2000), *Managing the Mix Thereafter: Comparative Research into Mixed Communities in Three Independent Successor States*, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana, pp. 108-113.

- ენობრივ პოლიტიკებს მოაქვთ თავიანთი ნაყოფი იმ შერეულ ტერიტორიებზე, სადაც უმრავლესობის, ისევე, როგორც უმცირესობათა ენების, შესწავლა წახალისებულია.

სლოვენიაში არსებული სიტუაციის შესასწავლად ერთ-ერთ რეგიონში, კერძოდ ლენდავაში²⁵ ჩატარდა სოციოლოგიური კვლევა. კვლევა ჩატარდა ამ რეგიონის სლოვენურ-უნგრულ შერეულ ნაწილში. კვლევისას ნახევარზე ნაკლებმა რესპონდენტმა აღნიშნა რომ მათთვის ეთნიკურ წარმომავლობას არ ჰქონდა არავითარი მნიშვნელობა. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ამ რესპონდენტთა შორის უმრავლესობა გახლდათ სლოვენიელი და შედარებით მცირე რაოდენობა – უნგრელი. ენა, რომელზეც ხდება კომუნიკაცია, ხდება გაცილებით კომპლექსური კულტურული იდენტობის ნაწილი, ვიდრე ოფიციალური, ისტორიული ან პოლიტიკური კლასიფიკატორებითაა წარმოდგენილი.

ვალ დი აოსტა

სხვა სოციოლოგიური კვლევა ჩატარდა ვალ დი აოსტაში, რეგიონში, რომელიც ნაკლებად არის გაჯერებული ნაციონალური იდეოლოგიით. ამ რეგიონში კვლევამ აჩვენა უამრავი ვარიაციები ძირითადი საკითხებზე „ბი / პლურილინგვურ კომპეტენციებთან მიმართებით“²⁶, ამ ვარიაციების განხილვა ცალკე კვლევის საგანია²⁷. ამ კვლევაში პროფილების ტიპები დალაგებულია ონტოლოგიურად, ფუნდამენტური მრწამსის თვალსაზრისით ისინი ხაზს უსვამენ ინდივიდების დამოკიდებულებას ენებისადმი ადგილებზე და ამ ხალხის ბი / პლურილინგვურ კომპეტენციას²⁸.

²⁶ At least three languages are spoken: Franco-Provencal, French and Italian.

²⁷ Cavalli M., Coletta D., Gajo L., Matthey M. and Serra C. (2003), Langues, bilinguisme et représentations sociales au Val d'Aoste, Institut Régional de Recherche Educative de la Vallée d'Aoste (IRRE-VDA), Aosta.

²⁸ Ibid., p.561 ff.

ამ დამოკიდებულების მახასიათებლები შესაძლებელია შემდეგნაირად შეჯამდეს:

ადგილობრივი იდენტობა

ადგილობრივი ბი/პლურილინგვული	აცნობიერებდეს და ამაყოფადეს ამით	ფრანკო-პროვანსულზე დაფუძნებული, წარსულზე ორიენტირებული
		მემკვიდრეობის არგუმენტი
		უმცირესობათა უფლებების დამცველი აქტივისტების (ფრანგი და ფრანკო-პროვანსელები)
ადგილობრივი ბი/პლურილინგვული	აცნობიერებდეს და ამაყოფადეს ამით	ფრანგულზე დაფუძნებული,
	აცნობიერებდეს და ამაყოფადეს ამით	ფრანგულზე დაფუძნებული
ადგილობრივი ბი/პლურილინგვული	ვერ აცნობიერებდეს და იყოს ინდიფერენტული	რეპრესირებული

ევროპული იდენტობა

სკეპტიკურ ბი/პლურილინგვული	საერთაშორისო	Forward-looking, holds
	ორიენტირებული	foreign languages in
		esteem, may develop
		ambivalence towards
		French, may set great
		store by English

ადგილობრივი და ევროპული იდენტობა

წყარო Cavalli და სხვები., op. cit., გვ. 562

ის ფუნდამენტური მახასიათებლები, რომლებიც გამომჩნდა ზემოთ მოყვანილი კვლევების მაგალითზე, აყალიბებს იდენტობის ორ კომპონენტს: პირველი – ეს გახლავთ მოსალოდნელი იდენტობა წარმომავლობის ჯგუფთან. მოსალოდნელი იდენტობა განსხვავდება ამ ჯგუფისადმი სხვადასხვა ინდივიდის თანაგრძობის ხარისხით და ეს იდენტობა არ არის მონოლითური. მეორე

გახლავთ წარმოდგენები უფრო ახალი და ფართო კუთვნილებისა (ევროპული), ამასთანავე, ამ ტიპის იდენტობის ფარგლებში არ გვხვდება არავითარი კუთვნილება ეროვნული ჯგუფებისადმი (მაგალითად, იტალიელებისადმი). იდენტიფიკაციის ეს სახესხვაობა იმ ტერიტორიებზე, რომლებიც გამოირჩევიან ლინგვისტური და, უფრო მეტიც – კულტურული ჰომოგენობით – შეიძლება გამოწვეული იყოს არა ამ ტერიტორიების მრავალენოვნებით, არამედ ამ მრავალენოვნების აღიარებით, რადგანაც ეს არ არის აუცილებლად უფრო მეტად შესამჩნევი, ვიდრე მრავალენოვნების სხვა გამოვლინებები, რაც აღმოჩენილია ევროპაში.

იმ ჯგუფებში კი, რომლებიც აღიარებენ საკუთარ მრავალენოვნებას, აშკარად ჩანს, რომ მიკუთვნება ამა თუ იმ ჯგუფისადმი მაინც ეფუძნება ენათა ვარიაციებს. ეს შეიძლება აღვიქვათ, როგორც გარკვეული ეტაპი პროცესისა. ეს პროცესი გულისხმობს ამა თუ იმ ჯგუფისადმი კუთვნილების დივერსიფიკაციის მიღებას ენობრივი მას-ასიათებლების შესაბამისად. პროცესი არ გამომდინარეობს მონოლინგვური იდენტიფიკაციიდან; უფრო მეტიც: ვალ დი აოსტაში ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა კვლევამ აჩვენა, რომ ხდება ნებისმიერი სტანდარტული ფორმის ორ- თუ მრავალენოვანი გამოვლინების განზოგადება.

3. 2. 2. სახელმწიფო ენის ცოდნა და მოქალაქეობის ხელმისაწვდომობა: - ენობრივი იდენტობა - როგორც ნატურალიზაციის მოთხოვნა

იმავე ენის საშუალებით იდენტიფიკაციის პროცესი, ალბათ, მოქმედებს ევროპის ბევრ ქვეყანაში უცხო ქვეყნის მოქალაქეებისათვის მოქალაქეობის მინიჭების ადმინისტრაციული და სამართლებრივ წესებსა და რეგულაციებშიც²⁹ : სახელმწიფო / ოფიციალური ენის ფლობა აღქმულია

²⁹ Also known as -naturalisation`.

კულტურული ინტეგრაციის წინაპირობად. კულტურული ინტეგრაცია კი, თავის მხრივ, წარმოადგენს ნატურალიზაციის, როგორც სამართლებრივი ინტეგრაციის, გამართლებას. უფრო მეტიც, ზოგიერთი უფრო შორს მიდის და აღიქვამს ენის ცოდნას ბავშვის მორალური საქციელის წინაპირობად³⁰.

როგორც ცნობილია, ქვეყნების კანონმდებლობა განსხვავდება ერთმანეთისგან. სიტუაცია უფრო გართულდა ევროპის გაფართოებასთან ერთად, განსაკუთრებით ევროპის ახალ და ძველ წევრებს შორის მზარდი შრომითი იმიგრაციისა და ემიგრაციის ფონზე. ამ სიტუაციის ახსნა შესაძლებელია მიგრაციული მოძრაობების განსხვავებულობით. კერძოდ, მიგრანტები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან განათლებისა და კვალიფიკაციის ხარისხით, სქესით და ა. შ. ისევე, როგორც სხვადასხვა ქვეყნის სახელმწიფო პოლიტიკური არჩევანიც განსხვავებულია და გამომდინარეობს ხანგრძლივი დროის მანძილზე ჩამოყალიბებული კულტურული კლიმატით. (მათ შორის კლასიკური *one of jus soli or jus sanguinis*).

მოქალაქეობის მინიჭებისას ადმინისტრაციული და სამართლებრივი მოთხოვნები სახელმწიფო / ოფიციალური ენის შესახებ გამომდინარეობს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო კონცეფციიდან. კვლევამ³¹ აჩვენა, რომ სახელმწიფო ენის ცოდნის დონის მოთხოვნა მოქალაქეობის მისა-

³⁰

A report by a French member of parliament, J. Benisti, entitled *Rapport parlementaire de la Commission prévention du Groupe d'études parlementaire sur la sécurité intérieure*, recommends, among other things, the following linguistic approach to keep children on the '-straight and narrow': '-Between 1 and 3 years: only the parents, and particularly the mother, should have contact with the children. If the parents are of foreign origin, they should speak French in the home to accustom the children to speaking that language only'. The report is available on the MP's website: www.jabenisti.com/article.php?id_article=202

id_article=202

³¹

It took the form of a seminar at Sèvres (28 and 29 June 2004) organised jointly by the Department for French and Languages of France and Population and Migration Department, entitled *L'intégration linguistique des adultes migrants en Europe*. Specialists from Germany, Austria, Denmark, Spain, the Netherlands and the United Kingdom took part.

ლებად სხვადასხვა ქვეყანაში იცვლება ორ, კარგად გამოკვეთილ, უკიდურესობას შორის. ერთი მხრივ, ზოგიერთ სახელმწიფოში მოქალაქეობის მისაღებად ითხოვენ A1 (ან უფრო დაბალ) დონეს³², ხოლო, მეორე მხრივ, მაგალითად, გერმანიასა და დანიაში, მოქალაქეობის მისაღებად საჭიროა ენის ფლობის A2 ან, ხშირ შემთხვევაში, B1 დონეც. ორივე ზემოთ ჩამოთვლილ შემთხვევაში ენის ცოდნის მოთხოვნა ეხება როგორც ინტერაქციის, აგრეთვე წერითი უნარ-ჩვევების ფლობას. შეგახსენებთ, რომ A1 დონე, ზოგადი ზეპირი ინტერაქციისთვის, გულისხმობს უნარს, რომ პიროვნებამ მოახდინოს მარტივ დონეზე ინტერაქცია. თუმცა, კომუნიკაცია უკვე მთლიანად დამოკიდებულია ნელი ტემპით ხშირ გამეორებაზე, პერიფრაზირებასა და შეცდომების ხშირ გასწორებაზე... „ამავე დროს, იმავე უნარისთვის B1 დონე გულისხმობს თავდაჯერებულ კომუნიკაციას ყოველდღიურ... საკითხებზე და პირადი მოსაზრების ადვილად გამოხატვას, ინფორმაციის გაცვლას პიროვნებისთვის კარგად ნაცნობ საკითხებზე“³³.

ეს სხვაობები მოთხოვნებში შეიძლება აიხსნას რამდენიმე ვარაუდით, ამ ვარაუდებიდან მთავარი ზრდასრულებთან მიმართებით გახლავთ სახელმწიფოს მიერ იმაში დარწმუნება, რომ ახლად ჩამოსული პირი, რომელსაც სურს მოქალაქეობის მიღება, შეიძლება ქვეყნის სამუშაო ცხოვრებაში ჩაბმას. ეს ნიშნავს, რომ მოქალაქეობის თითოეულ მსურველს სახელმწიფო განიხილავს, როგორც ძვირფას შენაძენს, თუკი ისინი გამოიყენებენ იმ შესაძლებლობას და გაივლიან შესაბამის ტრენინგს. ამ მიდგომით იგულისხმება, რომ ენის შესწავლა გაგრძელდება ნატურალიზაციის შემდეგაც, თუმცა ეს არ გახლავთ გარანტია, რომ ის დაეუფლება ამ ენას – მიუხედავად შეთავაზებული ენის კურსებისა. აქედან გამომდინარე, ყველასათვის გასაგებია, რომ

³² For France, it is A.1.1., ie between a hypothetical -zero` level and level A.1.

³³ Common European Framework of Reference for Languages, p. 74.

ენის კომპეტენციის მოთხოვნამ შეიძლება გამოიწვიოს სამი რამის აღრევა: განათლება, რომელიც მიღებულია მოქალაქეობის მსურველის მიერ თავის სამშობლოში, პროფესიული უნარ-ჩვევები და კომპეტენცია სახელმწიფო ენაში. კომპეტენცია სახელმწიფო ენაში ამ შემთხვევაში იქცევა პირველი ორის ინდიკატორად.

შეიძლება იყოს სხვა არგუმენტიც სახელმწიფო ენის მაღალ დონეზე ფლობის მოთხოვნაში მოქალაქეობის მინიჭებისას. ეს არგუმენტი წარმოადგენს იმის აღიარებას, რომ ესა თუ ის ჯგუფი არ მიიღებს ინდივიდს, თუ იგი არ არის „მისი მსგავსი“, რათა შესაძლებელი გახდეს ამა თუ იმ ერის კულტურული იდენტობის შენარჩუნება. ამ შემთხვევაში ენობრივ ინტეგრაციას არ აქვს მარტო სოციალური თუ პროფესიული ეფექტი, არამედ მნიშვნელოვანია ამ ჯგუფისადმი კუთვნილების შეგრძნების ჩამოყალიბება და ეს შესაძლებელი იქნება, თუ ახლად ჩამოსულები დაეუფლებიან ენას, რომელსაც ფლობს მკვიდრი მოსახლეობა. ახალ ჩამოსულ მოსახლეობას მიიღებენ ჯგუფის ნაწილად, თუ ისინი მოახდენენ იმის დემონსტრირებას, რომ უკვე კარგად ეწყობიან მკვიდრ საზოგადოებას. ამ კულტურული შეწყობის შემდეგ ხდება ფაქტის იურიდიულად გაფორმება ნატურალიზაციის პროცესით. აღსანიშნავია, რომ ინტეგრირების უნარი უნდა განისაზღვროს არა „ეროვნული კულტურული კრიტერიუმებით“, რომელთაც არავითარი კავშირი არ აქვთ მოქალაქეობის კრიტერიუმებთან, რაც განსაზღვრულია დღევანდელ დღეს. ევროპაში ჩამოყალიბებული პროცედურები მოქალაქეობის მინიჭებისას ხშირად მოიცავს „სამოქალაქო ტრენინგს“ ან/და ინფორმირებას სოციალური ცხოვრების სხვადასხვა სფეროზე, რაც ჩათვლილია ფუნდამენტურად და იმიგრანტებს სჭირდებათ ამის ახსნა (მოქალაქეთა მოვალეობები, დასაქმების კანონი, საოჯახო კანონმდებლობა და ა. შ.). რა თქმა უნდა, ტექნიკურად შეუძლებელია, დაადგინო, რამდენად შეესაბამება მოქალაქის დამოკიდებულებები და ქმედებები ჩამოყალიბებულ და ცნობილ ღირებულებებს. ამ შემთხვევაში, ისევ და ისევ, სახელმწიფო ენა გამოყენებულია, როგორც კონკრეტული ინდივიდის ამ საზოგადოებისადმი სამოქალაქო შესაბამისობის მეტაფო-

რული დადასტურება. ვირტუალური ლინგვისტური განუყოფლობა და განსხვავებულობის მინიმალური გამოვლინება მკვიდრი მოსახლეობისგან (ენის მორფოსინტაქსური სიზუსტე აქ ნაკლებად მნიშვნელოვანია კომუნიკაციურ უნარ-ჩვევებთან და „უცხო“ აქცენტის ნაკლებად არსებობასთან შედარებით) უმრავლესობის ჯგუფის წევრების იდენტობის დამადასტურებელი მთავარი ფაქტორი (იყო მკვიდრი მოსახლეობის მსგავსი). სახელმწიფო ენის ცოდნა ამ შემთხვევაში არის კარგი დადასტურება იმისა, რომ კარგად ეწყობა მოქალაქეობის მსურველი პირი საზოგადოებას, რადგანაც ენის ცოდნა საშუალებას იძლევა, გაეცნო ამ საზოგადოების კულტურას, რაც, სავარაუდოდ, გამოიხატება „ენის სიტყვებში“³⁴. ენობრივი ასიმილაცია განაპირობებს ღირებულებათა ასიმილაციას. ეს იდენტობის იდეოლოგია კრისტალიზდება ენის გარშემო, რადგანაც ძალიან მცირე აქცენტი კეთდება იმ ენებზე, რომლებზეც, შესაძლებელია, იმიგრანტები ლაპარაკობენ (მაგ. *lingua franca*) და სავალდებულო განათლების სისტემა იმიგრანტი ბავშვებისთვის ფაქტობრივად არ ტოვებს ადგილს და საშუალებას მშობლიური ან „მემკვიდრეობითი ენების“³⁵ შესასწავლად.

საწინააღმდეგო მიდგომა მოქალაქეობის მსურველთაგან მოითხოვს მხოლოდ ენის ფლობის მცირე დონეს (A1.1 ორ A1). ეს მიდგომა გამომდინარეობს კონცეფციიდან, რომ უცხოელების ენობრივი და სამოქალაქო ინტეგრაცია ორი განსხვავებული მოვლენაა და ეს განსხვავებულობა ინტეგრაციის პროცესს უფრო წინ სწევს. ეს მიდგომა უშეუბნებლად თეზას, რომ ენობრივი უნარ-ჩვევები ობიექტურად შეიძლება იყოს არაადეკვატური სოციალური კომუნიკაციის მრავალი ფორმისთვის. ენობრივი უნარ-ჩვევები შეიძლება განვითარ-

³⁴ For a discussion of this, see Beacco J.-C. (2000), *Les dimensions culturelles des enseignements de langues*, Hachette, Paris, pp. 94-100.

³⁵ Eurydice (2004), *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe*, European Commission, Directorate-General for Education and Culture, Brussels.

დეს და იმიგრანტებს უნდა მიეცეთ ენის კურსების გავლისა და ინტეგრირების საშუალება. ეს მიდგომა ამოდის შემდეგი პრინციპიდან: იმის ნაცვლად, რომ მოხდეს მოქალაქეობის მსურველისთვის უარის თქმა სახელმწიფო ენის არასათანადო დონეზე ფლობის გამო, მათ ყველა პირობა უნდა შეექმნათ, დაეუფლონ მასპინძელ სახელმწიფოში მოქმედ ეროვნულ ენას. წარმატებული სოციალური თუ სამუშაო ინტეგრაცია წარმოუდგენელია, თუ ხალხი ვერ ფლობს სათანადო ზეპირ და წერიტ ენობრივ უნარ-ჩვევებს. სოციალური და ეკონომიკური წნეხი არ არის საკმარისი მინიმალური ენობრივი კომპეტენციების დასაუფლებლად; შესაბამისად, სახელმწიფოს ვალდებულებაა, უზრუნველყოს ენის კურსების გავლის შესაძლებლობა ამ ხალხისთვის³⁶. თუმცა, აღნიშნული ენის კურსები არ გულისხმობს, რომ მთლიანად იგნორირებული იყოს ამ ხალხის ენობრივი ისტორია და ენობრივი პერსონიფიკაცია და უარყოფილი იქნეს მათი ენობრივი მრავალფეროვნება. მკვეთრი გამყოფი ხაზია გავლებული მოქალაქეობასა და ენას შორის და აღიარებულია, რომ მასპინძელი ქვეყნის ენის დაუფლება არის ტრანს-შთამომავლობითი პროცესი და ამ პროცესში მნიშვნელოვანია პირველი თაობის როლი, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს საკუთარი შვილების მიერ სახელმწიფო ენის დაუფლების პროცესი.

3. 2. 3. აღწერები, სტატიტიკა, ენები

ერთი ენის საშუალებით იდენტიფიკაციის ნიშნების ნაშთები შეიძლება შეგვხვდეს ოფიციალურ აქტებში, განსაკუთრებით ისეთ აქტებში, რომლებიც დაკავშირებულია კონკრეტული ჯგუფის მიერ ენობრივი უნარ-ჩვევების დასადგენად ჩატარებულ სოციოლოგიურ კვლევებთან, როგორც ეროვნულ, ასევე რეგიონულ და შთამომავლო-

³⁶

France's Population and Migration Department and Department for French and the Languages of France (temporary version 2004, unpublished): Un référentiel pour les premiers acquis en français, publics adultes peu francophones, scolarisés, peu ou non scolarisés, Preface.

ბით კონტექსტში. ამ შემთხვევაში კარგ წყაროდ გამოგვადგება დოკუმენტი „ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში“³⁷.

მაგალითად, კითხვარებში, რომლებიც გამოიყენება აღწერისას, ენობრივ საკითხებზე დასმული შეკითხვები შეიცავს ერთი ენის კატეგორიას ან ფოკუსირებულს მშობლიურ ენაზე, ყოველდღიურად გამოყენებულ ენაზე (სახლში, სახლს გარეთ); ენაზე, რომელზეც ლაპარაკობენ სკოლაში ან სამსახურში და ა. შ. ძალიან მცირე აღწერა მოიცავს, რომელთა კითხვარებში შესულია ისეთი კითხვები, რომ გამოავლინოს ყველა რესპონდენტის ენები. ერთ-ერთი ასეთი იშვიათი გამონაკლისის აღწერა გახლდათ 1999 წლის საფრანგეთის აღწერა, რომლის კითხვარი შეიცავდა შემდეგ შეკითხვას: „რომელ ენაზე / ენებზე თუ დიალექტზე გელაპარაკებოდა დედა ან მამა ხუთი წლის ასაკში?“. ალბათ უპირიანი იქნება, მოხდეს ამ სფეროში მონაცემთა შეგროვების სტრატეგიის გადახედვა. კითხვარებში უნდა იყოს ადგილი, სადაც რესპონდენტი ასახავს უფრო მეტ ინფორმაციას და კითხვა არ უნდა შეიცავდეს მხოლოდ ერთ პასუხს არამედ საშუალებას იძლეოდეს პასუხების მრავალფეროვნებისათვის და, შესაბამისად, ენობრივი ფუნქციების მრავალფეროვნების ასახვისთვის. (განსაკუთრებით ამა თუ იმ ჯგუფისადმი პიროვნების ასოცირების მრავალფეროვნებასთან მიმართებით).

ეს სტატისტიკური ჩვეულება გვხვდება სტატისტიკური დათვლის პროცესშიც; მაგალითად, სტატისტიკის მისაღებად ამა თუ იმ რეგიონში ენობრივი უმცირესობების რაოდენობის მისაღებად გამოიყენება შემდეგი ტენდენცია: ლინგვისტური უმცირესობების იდენტიფიკაცია ხდება მხოლოდ ერთი ენის მეშვეობით, ანუ მშობლიური ენის მეშვეობით, იდენტიფიკაცია ხდება ამ ენის მეშვეობით და სტატისტიკა არ იძლევა არანაირ ინფორმაციას ამ პირის მიერ ენის ფლობის დონის შესახებ; ისევე, როგორც ის, თუ რა დანიშნულებით ხდება ამ ენის გამოყენება. ეს კიდევ ერთხელ

37

Op. cit., pp. 55-57.

ადასტურებს, რომ ერთი ენის საშუალებით იდენტიფიკაციის მიდგომა დომინანტურია საზოგადოებათა უმრავლესობაში. აღსანიშნავია, რომ ამ ტიპის დეფექტი გხვდება სოციო-ლინგვისტურ კვლევებშიც (მათ დასაცავად მინდა აღვნიშნო, რომ ნებისმიერი ფართომასშტაბიანი სოციოლოგიური კვლევა ეყრდნობა ოფიციალურ მონაცემებს). შეგვიძლია ავიღოთ ფრიული ვენეტი გიულიას (ჩრდილო-აღმოსავლეთი იტალია) მაგალითი : მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობს არავითარი ოფიციალური მონაცემი იმის შესახებ, თუ რამდენი მოსახლე ლაპარაკობს ამ რეგიონში სხვადასხვა ენაზე, გამოთვლილია, რომ იტალიურად მოლაპარაკე მოსახლეობა შეადგენს რეგიონის უმრავლესობას, 52 %-ს. შემდგომ მოდის ფრიულიურ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის რაოდენობა (526000 პირი)... სლოვენურად მოლაპარაკეები წარმოადგენენ 56000 ადამიანს. მთლიანობაში ამ ავტონომიური რეგიონის მოსახლეობის 43%-ი ლაპარაკობს ფრიულიურ ენაზე, რაც მათ მშობლიურ ენას წარმოადგენს, მხოლოდ 4 % საუბრობს სლოვენურ, 53 % იტალიურ და 0.4 % გერმანულად. მიუხედავად ამ მონაცემებისა, სტატისტიკა არაფერს გვეუბნება, რამდენი იტალიურად მოლაპარაკე ადამიანი საუბრობს აგრეთვე ფრიულიურ ენაზე; ან სლოვენურად მოლაპარაკე საუბრობს აგრეთვე იტალიურად ან ფრიულიურად, უფრო მეტიც: საერთოდ მწირი მონაცემებია იმის შესახებ, თუ რამდენი ადამიანი საუბრობს რეგიონში ალბანურ ან მოლდავურ ენებზე (ალბანელები და მოლდაველები არიან იტალიაში: იმიგრაციის ორი წყარო), რომელთა მშობლიური ენა შეიძლება კლასიფიცირდეს, როგორც „ექსპორტირებული“ მშობლიური ენები. რა თქმა უნდა, ამ მონაცემებში საერთოდ არ არის განმარტებული, რას ნიშნავს ცნება „საუბრობს“. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სიტყვის განმარტება საკმაოდ მნიშვნელოვანია ყველა კვლევის ანალიზისთვის და ალბათ დეტალურმა კვლევებმა უნდა მოახდინონ ამ სიტყვის განმარტება.

38 <http://www.tlq.ulaval.ca/axl/europe/italiefrioul.htm>

რაოდენობრივი კლასიფიკაცია არ არის დაზღვეული ცდომილებისაგან, როდესაც ახდენს ერთი ენის საფუძველზე გარკვეული კულტურული ჯგუფისადმი ინდივიდის მიკუთვნებას, განსაკუთრებით, თუკი ეს კლასიფიკაცია არ არის ძალიან ზუსტად და ფრთხილად შესრულებული.

სკოლების სტატისტიკის შემთხვევაში საქმე არ გვაქვს ჯგუფების იდენტიფიკაციასთან თუ კულტურული კუთვნილების დადასტურებასთან, რადგანაც ხშირ შემთხვევაში სკოლებმა არ იციან, თუ რა ენების გამოყენება შეუძლია მოსწავლეს სასწავლო ენისა ან საგანმანათლებლო სისტემის მიერ სასწავლო გეგმით განსაზღვრული სხვა ენების გარდა. უცხო ენებს რაც შეეხება, საფრანგეთში ძალიან იოლია დაადგინო, რამდენი მოსწავლე სწავლობს ინგლისურს ან გერმანულს, თუმცა გაცილებით რთულია იმის გარკვევა, რამდენი სწავლობს კომბინირებულად ინგლისურსა და გერმანულს, ესპანურსა თუ ლათინურს. ფაქტობრივად, შეუძლებელია იმის დადგენა, რომ მოსწავლეები, რომლებიც სწავლობენ ინგლისურს ან ესპანურს, ფლობენ თუ არა სერბიულ ან ხმერულ ენებს (ეს ენები არ ისწავლება სკოლებში). ათვლები ხდება *ენების* საფუძველზე და არა *მოსწავლეების* საფუძველზე, რომლებიც სწავლობენ ამ ენას. ხდება ენათა დიფერენციაცია, იმის ნაცვლად, რომ მოხდეს ენათა ჰარმონიზაცია და კომბინირება და, შესაბამისად, არა ნებაყოფლობით ხელი უწყობა საერთო იდეის წახადისებას, რომ ერთი საერთაშორისო ენის – ლინგვა ფრანკას ცოდნა საკმარისია.

4. იდენტიფიკაცია ენობრივი რეპერტუარის საშუალებით

კულტურული მახასიათებლების საფუძველზე შექმნილი ჯგუფების არაერთთვის ანალიზმა აჩვენა, რომ ამ ჯგუფების შექმნის საფუძველი გახლავთ სხვადასხვა ენობრივი ერთობლიობის, როგორც მიკუთვნების მთავარი ფაქტორის, იგნორირება. ეს გასაგებიცაა, რადგან გაცილებით იოლია მექანიკური მიდგომის გამოყენება უნიკალურობის და საერთო მახასიათებლების განსასაზღვრად (ამ შემთხვევაში - საერთო ენა), ვიდრე რამდენიმე ენის განხილვის კონტექსტში ამის გაკეთება. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ არ გვხვდება დეტერმინიზმი ამის დასადასტურებლად არც ისტორიაში³⁹ და არც დღევანდელ დღეს⁴⁰. შეიძლება შეგვხვდეს პოლიტიკური ერთობის არაერთი მაგალითი, როდესაც გაერთიანება ხდება პოლიტიკური მრწამსისა და ერთგულების გარშემო, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ერთობის წევრები წარმოადგენენ სხვადასხვა კულტურულ თუ ენობრივ ჯგუფს. ამ ტიპის თვითკატეგორიზაცია იყო იმდენად მარგინალიზებული სახელმწიფოს ფორმირების მოდელში მე-19 საუკუნის ევროპაში, რომ ამჟამად მრავალენოვნების არსებობის დემონსტრირების საჭიროება იქცა წესად და აღარ წარმოადგენს გამონაკლისს.

4. 1. მრავალენოვნება, მრავალენოვნების ერთობლიობა, იდენტიფიკაციები

ტერმინმა „მრავალენოვნება“ შეიძლება გამოიწვიოს გარკვეული გაუგებრობა. ეს ტერმინი არავითარ შემთხვევაში არ გახლავთ სინონიმი ტერმინისა „პოლიგლო-

³⁹

European examples include the Roman empire (see Veyne P., -Humanitas: Romans and non-Romans' in Giardina A. (ed.), The Romans, 1993) and the Austro-Hungarian empire.

⁴⁰

See the Reference Studies by Neville Alexander, Stacy Churchill and Joseph Lo Bianco (Council of Europe).

ტი“. პოლიგლოტი არის კონკრეტული ექსპერტი, რომელიც საუბრობს მრავალ ენაზე. ტერმინი „მრავალენოვნება“ კი ნიშნავს ინდივიდის უნარს, გამოიყენოს ერთზე მეტი ენა სოციალური კომუნიკაციისას, მიუხედავად იმისა, თუ რა დონეზე ფლობს ეს ინდივიდი ამა თუ იმ ენას. უნარების ეს ჯგუფი ქმნის კომპლექსურ და უნიკალურ კომპეტენციას, რაც გულისხმობს, სოციალური კომუნიკაციისას გამოიყენოს სხვადასხვა ენა სხვადასხვა მიზნით ამ ენების ფლობის დონის სხვადასხვა პირობებში. მრავალენოვანი კომპეტენცია ენობრივი უნარის პრაქტიკული გამოვლენაა, რომელსაც ყველა ადამიანი იძენს გენეტიკურად და რომელიც შეიძლება ძალიან წარმატებულად იქნეს ინვესტირებული რამდენიმე ენაში. კომპეტენცია უფრო მეტად არის განვითარებული ზოგიერთ ინდივიდში, რაც დამოკიდებულია პიროვნების ენობრივ გარემოზე და პირად ან სოციალურ გზაზე, ანუ ინდივიდში არსებული ერთენოვნება უნდა მივაკუთვნოთ მრავალენოვნების არშემდგარ ფორმას.

ინდივიდის მრავალენოვანი რეპერტუარი შედგება სხვადასხვა ენისგან, რომელთაც ის დაეუფლება სხვადასხვა გზით (ბავშვობაში, სწავლებით, დამოუკიდებელი სწავლით და ა. შ.) და ამ პროცესში ის დაეუფლა სხვადასხვა უნარს (ლაპარაკი, კითხვა, მოსმენა და ა. შ.) სხვადასხვა დონეზე. ამ ენებს შეიძლება ჰქონდეთ სხვადასხვა ფუნქცია და დანიშნულება; მაგალითად, ოჯახის შიგნით კომუნიკაციის, მეზობლებთან სოციალიზაციის, სწავლის პროცესებში თუ სამსახურში... როგორც უკვე აღნიშნული იყო, ენა წარმოადგენს საფუძველს, რომელიც ადუღაბებს გარკვეულ ჯგუფს კულტურული მახასიათებლების მიხედვით საიდენტიფიკაციო ენის გარშემო. ენობრივი რეპერტუარი განსხვავებულია: ზოგიერთ ჯგუფს გააჩნია იდენტური ენობრივი რეპერტუარი, რაც განპირობებულია ისტორიული თუ გეოგრაფიული მიზეზებით და ენობრივი რეპერტუარიდან ინდივიდი ირჩევს სიმბოლურ ენას, რომლის გარშემოც ყალიბდება ჯგუფი, თუმცა, ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ ენობრივ რეპერტუარში შემავალ სხვა ენებს კარგავს. ხდება სხვა ენების შენიღბულად ან თვითცენზურით გამოყენება, ანუ არ ხდება ამ ენებთან ინდივიდის იდენტიფი-

41
კაცია ; თუმცა ხდება ამ ენების გარემოებებიდან და სიტუაციიდან გამომდინარე გამოყენება.

ამ შემთხვევაში ჩვენ ვართ ლინგვისტური წარმოდგენების სამყაროში, რომელიც წარმოადგენს ენების შესახებ სოციალური აღქმების ერთობას და მათი ფუნქცია ადამიანის ენობრივ ერთობლიობაში გამომდინარეობს ჯგუფის უნიტარული და პოტენციური ექსკლუზიურობის განცდიდან, რომლის შიგნით ენობრივი აღრევა დაუშვებელია.

4. 2. ღია იდენტიფიკაცია, ინტერკულტურული განათლება, ევროპული გაერთიანება (ევროპის წევრობა)

ნათელია, რომ ინდივიდუალური მრავალენოვნება (ან მისი აღმოცენების ალბათობა) არის ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი. თუმცა ენობრივი მრავალფეროვნება, რომელსაც ჩვენ ვატარებთ, არ ნიშნავს ავტომატურად, რომ ჩვენ შევხედავთ სხვა ხალხის ენობრივ მრავალფეროვნებას პოზიტიური კუთხით, თუნდაც იმ შემთხვევაში, როცა ჩვენი ენობრივი მრავალფეროვნება იდენტურია ამ სხვა ხალხის ენობრივი მრავალფეროვნებისა. ეს არის იმის შედეგი, რომ ჩვენ ვახდენთ ჩვენი ენობრივი იდენტიფიკაციის შენებას მხოლოდ ერთი ენის გარშემო და, შესაბამისად, ვერ ვასიგრძელებთ ბოლომდე თუნდაც საკუთარ მრავალენოვან რეპერტუარს და ხშირ შემთხვევაში ვახდენთ სხვა ხალხის თუ ჯგუფის ენობრივი მრავალფეროვნების უარყოფას. ერთი ენის გარშემო დახურული იდენტიფიკაციიდან სხვადასხვა ენის მიმართ პოზიტიურ დამოკიდებულებაზე გადასვლისთვის მნიშვნელოვანია შესაბამისი განათლება, ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდში მრავალენოვანი და მრავალკულტურული უნარების განვითარებას.

კულტურული იდენტიფიკაცია, რომელიც ეფუძნება ამა თუ იმ ჯგუფის წევრების ქცევის, ენისა და ღირებულებ-

41. Rrom Villon's language of the Coquillards to today's verlan in France.

ბის მსგავსებას, არ გახლავთ იდენტიფიკაციის ერთადერთი ტიპი. იდენტობა, როგორც გზაჯვარედინი, შედგება მისაღები და შერეული სხვადასხვა გავლენისაგან და ამ გავლენების ადაპტირება ხდება, რათა მიღწეულ იქნეს გარდამავალი, მაგრამ ამავე დროს სტაბილური ეკვილიბრიუმი.

ამ ტიპის იდენტობას შეუძლია შექმნა ისეთი ერთობა, რომელშიც ადგილი რჩება იმისათვის, რომ სხვადასხვა კულტურულმა ჯგუფებმა მოახდინონ ერთმანეთთან დაკავშირება და გაერთიანება, იმის ნაცვლად, რომ ეს სხვადასხვა კულტურული ჯგუფები ჩაკეტილი იყვნენ ერთმანეთისთვის.

ევროპაში არსებული ეს მრავალფეროვანი ერთობები შემდეგ გარემოებებს ეფუძნებიან:

- ენობრივი პოლიტიკა, რომელიც საჭიროებს ბალანსს მრავალენოვან რეპერტუარსა და ფედერალურ, რეგიონულ თუ ადგილობრივ დონეზე ხელისუფლების მიერ სხვადასხვა პროექტში გამოყენებულ ოფიციალურ ენებს შორის, გასათვალისწინებელია საზღვარსშორისი ურთიერთობები, ისევე როგორც ინვესტირებების დინება რეგიონში, ევროპაში, მნიშვნელოვანია საერთაშორისო გაცვლები;
- საგანმანათლებლო სისტემა, რომლის ერთ-ერთი პრიორიტეტი უნდა იყოს ინტერკულტურული განათლება დემოკრატიისთვის – განათლებასთან ერთად. უფრო მეტიც, ინტერკულტურული განათლება არის დემოკრატიისთვის განათლების წინაპირობა. ენის კურსები არის იდეალური მიმართულება ამ შემთხვევაში, რადგან ენის შესწავლა გვაძლევს მნიშვნელოვან ცოდნას და გამოცდილებას თუნდაც ტერიტორიულად დაშორებული სხვა კულტურის შესახებ.

ამ ტიპის განათლების მიზანს წარმოადგენს კოლექტიური თვითკლასიფიკაციის მოხდენა და მისი დევიტიმაცია. კოლექტიურ თვითკლასიფიკაციაში ენა, როგორც ყველასგან გაზიარებული ელემენტი, არ წარმოადგენს არც უნიტარულ ენას და არც საერთო რეპერტუარს, არამედ კოლექტიური თვითკლასიფიკაციისას მიმდინარეობს ინდივიდუალური რეპერტუარის მრავალფე-

როვნების და დინამიკის გათვითცნობიერება.

მრავალენოვანი კომპეტენციის პოტენციალის განვითარება უმნიშვნელოვანესია ევროპისთვის, თუმცა არა მხოლოდ იმიტომ, როგორც ამას ხშირად მიუთითებენ: რომ ეს მისცემს საშუალებას ყველა ევროპელს, იყოს ეფექტური მოქალაქე როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთ... ამის მიღწევა ლინგვა ფრანკას საშუალებითაცაა შესაძლებელი. ევროპაში გახსნილი კულტურული კუთვნილება ბევრ სხვა რამესთან ერთად მოიცავს შესაძლებლობას, აღიარებული იქნეს ენობრივი მრავალფეროვნების სიმდიდრე და კოლექტიურად და ეფექტურად მოხდეს ამ მრავალსახეობის იდენტიფიკაცია. ენობრივი ცივილურობის და კეთილგანწყობის გამოვლენას არაერთხელ შევხვედრივართ ევროპის ისტორიაში ყოველივე იმისადმი, რაც უცხოა ევროპული გამოცდილებისთვის. სწორედ ენობრივი ცივილურობა და კეთილგანწყობა უნდა იყოს ბაზისი ევროპული კუთვნილების ტიპისა, რომელიც არათუ შეეცდება კონკრეტული ენის გაძლიერებას და გამდიდრებას, არამედ განავითარებს ღიაობას სხვადასხვა ენისადმი და კარგად გააცნობიერებს ევროპულ ენათარეპერტუარის სახესხვაობასა და იდენტობათა გაზიარებულ, მაგრამ პლურალურ გამოვლენას.

დასკვნა

კუთვნილების ფორმირების ეს ინოვაციური ფორმა უკვე აღწერილია სახელმძღვანელოში: „ენობრივი განათლების პოლიტიკის განვითარება ევროპაში“. თანამედროვე ევროპული ქვეყნების კონსტიტუციებში სახელმწიფო ენას მინიჭებული აქვს ეროვნული კუთვნილების ერთ-ერთი ფუნდამენტური კომპონენტის ფუნქცია. ამის გამომწვევი მიზეზი გახლავთ ის ფაქტი, რომ ინდივიდები სწორედ ენის მეშვეობით ახდენენ ამა თუ იმ ჯგუფის კუთვნილებისა და წევრობის ფორმების იდენტიფიკაციას და განსაზღვრას, ისევე, როგორც ამას აკეთებენ რელიგიური მრწამსისა და გაზიარებული მორალური ღირებულებების გარშემო. სჭირდება კი ისევე, როგორც ჰიმნი და დროშა ევროპას, რომელიც, როგორც მორინის ცნობილ ფრაზაშია, თავს აღიქვამს კეთილდღეობის გაერთიანებად, ენობრივი პროექტის ასეთი ტიპი, რათა თანდათანობით განავითაროს ახალი იდენტობა? ამ გადმოსახედიდან, ენის სწავლებას ისეთივე მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს, როგორც ისტორიის სწავლებას, რომელიც წარსულის საერთო, მაგრამ არა მონოლითური, გააზრებით შეეცდება შექმნას მოქალაქეობის განცდა დამოკიდებულების სახესხვაობის პირობებში? თუკი კუთვნილების ეს ფორმა იქნება გათავისუფლებული გაუცხოებისა და უცხოთა დევნისგან, ის შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ ეფუძნებოდეს ენობრივი განათლებისა და ენობრივი უნარ-ჩვევების დაუფლების ღია კონცეფციას. ევროპის იდენტიფიკაცია უნდა მოხდეს არა კონკრეტული ენით, რომელზეც იქ საუბრობენ ან იმის მტკიცებით, ეს ენა არის თუ არა ძირძველი, არამედ პრინციპით, რომელიც განსაზღვრავს ენებს შორის ურთიერთობებს“ (გვ. 30). სწორედ ჩვენ მიერ ზემოთ განსაზღვრული საერთო ურთიერთობა ენებს შორის, რაც ეფუძნება ენათა სახესხვაობის პოზიტიურად მიღებას, უნდა იყოს მრავალენოვანი, მრავალკულტურული განათლების შედეგი.

ენობრივი კუთვნილების ეს ფორმა შესაფერისია არა მხოლოდ ევროპისთვის. ეს ფორმა გახლავთ ერთადერთი

გზა იმ საზოგადოებებში, სადაც ლინგვისტურ სახესხვაობებს მიეყვართ კულტურულ დისკრიმინაციამდე. ამ საზოგადოებაში კომპლექსური პოლიტიკური ერთობების მხარდაჭერა, შექმნა და გარდაქმნა სწორედ ამ ფორმით უნდა მოხდეს. სამხრეთ აფრიკასთან მიმართებით ნევილ ალექსანდერი წერს: „მრავალენოვანი ჰაბიტუსი“⁴² უნდა იქცეს ინდივიდის ორგანულ ნაწილად, იმდენად, რომ წარმოდგენელი გახდეს ეთნიკური ფრაგმენტაცია და ფართოდ გავრცელებული სამოქალაქო კონფლიქტები ენობრივი კუთვნილების ნიადაგზე“⁴³. ეს მოთხოვნა, რომელიც წამოაყენეს ევროპელებმა გასულ საუკუნეში, სასწრაფოდაა თავად ევროპაში გასატარებელი, თუმცა რელევანტურია ნებისმიერი სხვა რეგიონისთვისაც.

⁴²

Meaning —plurilingual’, the term used throughout the present study.

⁴³

Alexander, Neville (2003), Language education policy, national and sub-national identities in South Africa, Reference Study, Language Policy Division, Council of Europe, Strasbourg.

ბიბლიოგრაფია:

- Akin S. (ed.) (1999), *Noms et re-noms*, Collection Dyalang, Publications de l'université de Rouen and CNRS.
- Alexander, N., (2003), *Language education policy, national and sub-national identities in South Africa*, Council of Europe, Strasbourg.
- Beacco J.-C. (2000), *Les dimensions culturelles des enseignements de langues*, Hachette.
- Cavalli M., Coletta D., Gajo L., Matthey M. and Serra C. (2003), *Langues, bilinguisme et représentations sociales au Val d'Aoste*, Institut Régional de Recherche Educative de la Vallée d'Aoste (IRRE-VDA), Aoste.
- Churchill, S., (2003), *Language Education, Canadian Civic Identity and the Identities of Canadians*, Council of Europe, Strasbourg.
- Council of Europe (2001), *Common European Framework of Reference for Language: Teaching, Learning, Assessment*. CUP.
- Council of Europe (April 2003), *Guide for the Development of Language Education Policies in Europe (first draft)*, Strasbourg.
- Délégation à la langue française et aux langues de France et Direction des populations et des migrations (forthcoming), *Journées de Sèvres (28 and 29 June 2004)*, *L'intégration linguistique des adultes migrants en Europe*.
- Eurydice (2004), *Integrating Immigrant Children into Schools in Europe*, European Commission, Directorate-General for Education and Culture, Brussels.
- Gallissot R. et al (2000), *L'imbroglie ethnique*, Ed. Payot Lausanne.
- Garde P. (2004), *Le discours balkanique. Des mots et des hommes*, Fayard, Paris.
- Lo Bianco, J. (2004), *A site for debate, negotiation and contest of national identity: Language Policy in Australia*, Council of Europe, Strasbourg.
- Lüdi G. (1994), —*Répertoires plurilingues: le cas de la Suisse*, in Truchot Cl. (ed.) : *Le plurilinguisme européen*, Champion, Paris, pp. 151-170.
- Lük A. N., Muskens G. and Lukanović (eds.) (2000), *Managing the Mix Thereafter: Comparative Research into Mixed Communities in Three Independent Successor States*, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana.
- Niedzielski N. et D. Preston (2000), *Folk Linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin and New-York.

- Í Riagáin P. (1997), *Language Policy and Social Reproduction*, Clarendon Press, Oxford.
- Py B. (2004), —Pour une approche linguistique des représentations sociales', in Beacco J.-C. (ed.), *Représentations métalinguistiques ordinaires et discours*, *Langages*, No. 154, pp. 10 and 11.
- Human Development Report 2004: Cultural liberty in today's diverse world, United Nations Development Programme (UNDP).
- Van de Sype C. (unpublished) (2002), *Alternance des langues et construction de savoirs en situation institutionnelle d'immersion préélémentaire: pratiques et représentations*, D.E.A. dissertation, Université Paris 3.
- Vinsonneau G. (2002), *L'identité culturelle*, Colin, Paris.